

Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i
Linköpings stift 2006

RYSTAD KYRKA

Rystad socken
Linköpings kommun
Linköpings stift
Östergötlands län

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

RYSTAD KYRKA

Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift
Delrapport feb 2006

Innehåll

Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen	3
Kulturhistorisk bedömning.....	3
Inventeringens uppläggning och rapport.....	4
RYSTAD KYRKA	5
Socknen	6
Kyrkomiljön	7
Kyrkobyggnaden	8
KULTURHISTORISK BEDÖMNING	13
Kyrkogården.....	13
Kyrkobyggnaden	13
HÄNDELSELISTA	15
Förkortningar.....	18
BEFINTLIGA SKYDDSFORMER	19
KÄLLOR	19
Övriga inventeringar	19
Kartor	19

INLEDNING

Bakgrund

Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapsunderlaget för våra kyrkobyggnader och kyrkomiljöer genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering. På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen inom stiftets del av Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkobyggnader som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de kyrkobyggnader som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkans kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att skapa ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkan/kapellet och för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrko-/kapellbyggnaden samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkobyggnader/kapell och kyrkomiljöer i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att skapa ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar av kyrkobyggnaden.

Kulturhistorisk bedömning

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Bedömningen utgår från såväl den enskilda kyrkobyggnadens värden som kyrkomiljöns i sin helhet, men också till värden i förhållande till andra kyrkobyggnader i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad

förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

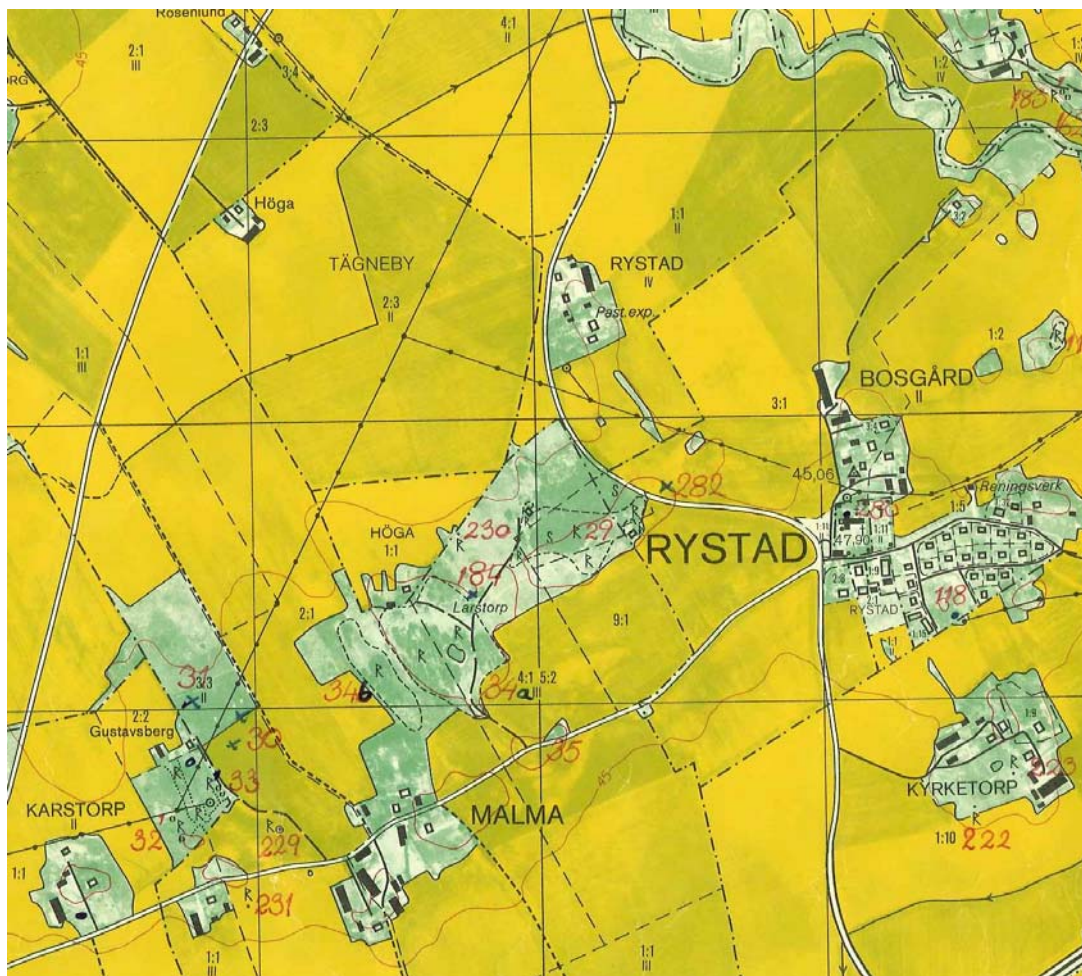
Rapporten består av en historik över kyrkobyggnaden, en beskrivning av exteriör och interiör, fotografier och en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkobyggnadens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i denna rapport. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, vilket är ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbetet, fotografering och rapportsammanställningen har utförts av antikvarie Anna Lindqvist vid Östergötlands läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet

RYSTAD KYRKA

Linköping Rystad 3:1, Rystad socken, Linköpings kommun, Åkerbo härad, Rystads kyrkliga samfällighet, Linköpings stift, Östergötlands län och landskap.

Rystad är en medeltida socken och är belägen nordost om Linköping och gränsar i norr mot Roxen. Den äldsta kända kyrkan på platsen var uppförd av sten sannolikt på 1100-talet. Dess ursprungliga utformning är okänd. Den revs, med undantag av delar av södra och norra muren, i samband med att den nuvarande kyrkan började byggas 1780. Även kyrkan i grannsocknen Näsby revs och de två församlingarna uppförde gemensamt en ny kyrka på platsen för Rystad medeltida kyrka. Den nya kyrkan uppfördes av sten efter ritningar av arkitekt Olof Tempelman vid Överintendentsämbetet. Byggnadsarbetena, som utfördes av murmästaren Måns Månsson Lindgren och byggmästaren Peter Lindstrand i Linköping, var avslutade 1783. Kyrkan invigdes först 1796. Kyrkan har ett rektangulärt långhus med rakt avslutat korparti, sakristia i norr samt torn i väster. Fasaderna är slätputsade och avfärgade i vitt. Sadeltaket, som ursprungligen var täckt med tegel, är sedan mitten av 1800-talet belagt med skiffer. Huvudingången är via tornet i väster, men en ingång finns även centralt på södra sidan. Fönsteröppningarna är symmetriskt placerade med grönmålade träbågar med nygotisk spröjsning. Kyrkan har ett för tiden typiskt utförande med ett ljust och luftigt kyrkorum med trätunnvalv. Kyrkan har trots ett flertal renoveringar under framför allt 1900-talet bevarat stora delar av sin ursprungliga inredning.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 085 68 Rystad.

Rystad på häradskartan från 1870-talet.

Socknen

Rystad är en medeltida socken och omnämns 1318 som *Ryzstadir*. Den är belägen nordost om Linköping och gränsar i norr mot sjön Roxen. Den utgörs framför allt av slättbygd och jordbruk har varit huvudnäringen. Socknen är fornlämningsrik med tyngdpunkt på gravfält från järnålder. Hällristningarna vid Järstad härstammar dock från bronsåldern. År 1782 sammanslogs Näsby och Rystads socknar. Näsby socken hade endast 200 invånare och var den minsta församlingen i stiftet. Näsby kyrka var belägen strax nordväst om Näsby säteri intill Roxen. Den revs i samband med att en ny kyrka uppfördes i Rystad. Platsen är utmärkt med en minnessten. Det finns ett flertal större gårdar inom socknen, däribland Näsby säteri, Distorps säteri och Staby säteri. Socknens största och märkligaste gård är dock Tuna. Tuna är känd redan under 1400-talet och Gustav Vasa gjorde Tuna till kungsgård. Under 1600-talet var det släkten Mörners släktgods och efter reduktionen blev det bl a översteboställe för Östgöta kavalleri. Ekängens villaområde som tidigare bestod av sommarvillor har nu alltmer permanentats och utgör en förort till Linköping. Genom socknens södra delar passerar E4:an, gamla landsvägen från Stockholm och söderut samt Östra stambanan.

Kyrkomiljön

Kyrkan är belägen ca 8 km nordost om Linköping på en svag höjd med utblickar över det fornlämningsrika odlingslandskapet. Ett nytt skolhus, som även inrymde bostad för skolläraren uppfördes 1891 och utgörs av en reveterad byggnad i 1½ våning under sadeltak. Skolan nedlades 2003. Parallellt med skolbyggnaden uppfördes 1909 ett ålderdomshem med liknande fasadutformning. Byggnaden används idag som församlingshem. En lärarbostad, nu i privat ägo, uppfördes 1930 med reveterade fasader under ett högt brutet sadeltak. Den innehöll även bostad för kantorn. I skolmiljön finns även det f d kommunalhuset, vilket utgörs av en mycket enkel rödfärgad byggnad under brutet tak. Förutom kommunalrum innehöll byggnaden slöjdsal. Ute på slätten, ca 500 meter från kyrkan, är den f d prästgården belägen.

Rystad kyrka 1956.

Kyrkogården

Kyrkogården omgärdas av en stenmur med ingångar i väster och söder. Ingångarna flankeras av putsade grindstolpar med smidda svartmålade grindar. På kyrkogårdens sydvästra hörn ligger ett gravkapell. Det är uppfört av sten med putsade, men ofärgade fasader. Sadeltaket är belagt med skifferplattor. På östra gaveln finns en rundbågig öppning med dubbla portar och däröver ett oxöga. På södra långsidan finns en liten rakavslutad dörröppning med ett dörrblad klätt med liggande panel. Byggnadens ursprungliga funktion och ålder är okänd. Den lär enligt kyrkoherde S Bjerksen i Linköpings stifts julbok 1937, byggts på 1600-talet som kyrkobod och under lång tid använts som sockenmagasin. I Sveriges Bebyggelse uppges ”1715 täcktes af nye kyrkioboden, under med ny och gammal näfwer, ofwanpå med halm och torf.” Efter 1757 finns uppgifter om att den användes som sockenmagasin. År 1899 inreddes ett gravkapell i den västra delen och portar togs upp på västra gaveln. I samband med renoveringen av kyrkan 1936 iordningställdes hela byggnaden som gravkapell. Nytt tegelgolv inlades och ett valv slogs i taket. Västra ingången murades igen och ingången från kyrkogården vidgades. Takteget ersattes av skiffer. Ett fotografi från 1936 visar att den södra dörröppningen var stickbågig och försedd med en dörr med diagonalställd panel. Det är sannolikt den dörr som nu förvaras på tornkammaren. Byggnaden omputsades 1961. Byggnaden renoverades även i samband med kyrkans renovering 1982 under ledning av ingenjör Ture Jangvik, Linköping.

En fullständig beskrivning och historik av kyrkogården redovisas i separat rapport från utförd kyrkogårdsinventering.

Kyrkobyggnaden

Den äldsta kända kyrkan på platsen var uppförd av sten sannolikt under 1100-talet. Dess ursprungliga utformning är inte känd. Huruvida kyrkan från början uppfördes med torn eller om tornet tillbyggdes i efterhand är även oklart. Vid omputsningar av fasaden 1936 och 1961 kunde man konstatera att det fanns medeltida murar bevarade på södra och norra sidan. På södra sidan fann man även en igenmurad sydportal. Om de medeltida murarna kvarstår från den ursprungliga kyrkan är oklart och skulle även innebära att den var ovanligt bred. Det finns uppgifter som antyder att kyrkan utvidgades till sin dubbla storlek på 1580-talet, vilket skulle innebära att delar av de medeltida murarna återanvändes vid ombyggnaden. Under 1600-talet försågs kyrkan med predikstol och orgel, vilka skänktes av friherre Carl Mörner på Tuna. Mörner lät även under 1600-talets första hälft uppföra ett gravkor på kyrkans norra sida, vilket revs 1780. Under 1600- och 1700-talet renoverades och förbättrades kyrkan, men ansågs i mitten av 1700-talet för liten för den växande församlingen. År 1780 hade man beslutat om att uppföra en ny kyrka. Samtidigt togs ett kungligt beslut om att den lilla grannsocknen Näsby skulle slås samman med Rystad. Näsby kyrka revs och en del inventarier överflyttades till den nya kyrkan i Rystad.

Den nya kyrkan uppfördes efter ritningar utförda av arkitekten Olof Tempelman. Tempelman (1745-1816) var anställd vid Överintendentsämbetet och var professor i arkitektur vid Konstakademien. Han var uppvuxen i Östergötland och engagerade sig i flera kyrkobyggen i

länet. Byggnadsarbetena, som utfördes av murmästaren Måns Månsson Lindgren och byggmästaren Peter Lindstrand i Linköping, var avslutade 1783. Taket försågs ovanligt nog med tegel, vilket levererades från friherrinnan Leijonhielm på Boo gård i Västra Hargs socken. Kyrkan rappades och blev målade av en mästare Söderberg i Linköping. Tornet skulle vara gult, vilket sannolikt avsåg lanterninen. Kyrkan kunde dock inte invigas förrän 1796, då även predikstol och altartavla var på plats. Redan från början hade man problem med svampangrepp och kyrkans golv fick bytas ut redan 1793.

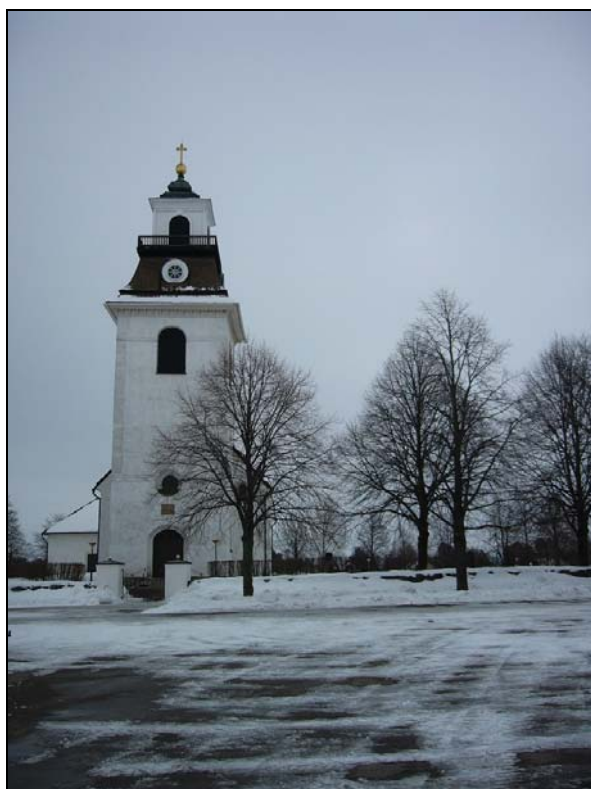
Kyrkan fick ett för tiden typiskt utseende med ett ljust och luftigt kyrkorum med trätunnvalv. Orgeln tillverkades av orgelbyggare Per Schiörlin i Linköping. Schiörlin (1736-1815) var lärlunge till Linköpings stifts förste orgelbyggare Jonas Wistenius. Schiörlin övertog hans verkstad 1777 och har tillverkat ett 70-tal orglar i länet. Fasaden ritades av arkitekt Olof Tempelman och dekorationerna tillverkades av bildhuggare Carl Fredrik Beurling. Beurling tillverkade även predikstolen och altarpuppställningen. Beurling (1755-1853) var verksam i Norrköping och har tillverkat ett 10-tal predikstolar i länet. Han anlätades även till andra inredningsarbeten i kyrkorna. Altartavlan målades av Pehr Hörberg. Målaren, tecknaren, grafikern och skulptören Pehr Hörberg (1746-1816) var sin tids mest anlätade kyrkomålare. Han har målat 87 altartavlor varav 57 i Östergötland. Några år senare målades läktarbarriären med fantasifulla framställningar av Davids orkester. Hörberg hade målat samma motiv i S:t Lars kyrka i Linköping 1799. Målningarna i Rystad kyrka tillskrivs dock en målare vid namn Hultgren.

Under hela 1800-talet skedde mindre renoveringar, då bl a takets tegel utbyttes mot skiffer och problemen med svampangrepp fortsatte. År 1903 utfördes den första mer omfattande renoveringen. Då utbyttes enligt de nya idealen de slutna bänkarna mot öppna bänkar och tunnvalvet inkläddes med pärlspontpanel. Nästa större renovering utfördes 1936 efter ritningar utförda av arkitekt Johannes Dahl i Tranås. Då avlägsnades mycket av de tillägg och förändringar som tillkommit 1903. Färgsättningen i vitt och guld från 1903 ersattes av en gråare färgskala och inredningens ursprungliga färger framtog av konservator Sven Sundbaum i Linköping. I samband med renoveringen skänktes en dopfunt till kyrkan. Den hade hemförts från Italien av kapten Henning Ridderstad, då bosatt på Näsby gård och via kyrkoherden i Rystad hamnade den så småningom i kyrkan. Exteriört nedknackades spritputsen och kyrkan omputsades med slätputs och korfönstren igenmurades. Vid nästa utvändiga renovering 1961 knackades putsen åter ner och en mer grundlig byggnadshistorisk undersökning av murarna kunde utföras. Då påträffades även en inmurad runsten på sakristians norra mur. År 1981 omputsades kyrkan på nytt, denna gång skedde renoveringen under ledning av ingenjör Ture Jangvik i Linköping. Ture Jangvik skriver i sin utredning inför renoveringen att ”De åtgärder som planeras bli utförda i kyrkan bör hållas måttfulla. Förutom bänkinredningen, som föreslås bli helt ny, är arbetena att betrakta som underhållsarbeten.” Arbetena blev mer omfattande och kyrkorummet försågs förutom ny bänkinredning med ny bröstningspanel utmed väggarna, kalkstensgolv samt en spiraltrappa till orgelläktaren.

Exteriör beskrivning

Rystad kyrka är uppförd i öst-västlig riktning med rektangulärt långhus med rakt avslutat korparti, sakristia i norr samt torn i väster. Kyrkan är uppförd av gråsten och kalksten. Sockeln är frilagd och består av kalksten och gråsten. På korets norra sida finns skråkantad sockelsten. De vita fasaderna är slätputsade med symmetriskt placerade rundbågiga fönsteröppningar. De dekorativt spröjsade träbågarna är målade i mörkgrönt och fästade direkt i muren. De härrör sannolikt från 1873. På långhusets västra gavel finns högt sittande fönsteröppningar som ger ljus till läktaren. De två fönstren på korväggen är sedan 1936

igenmurade. Sakristians sidohängda kopplade fönsterbågar är nygjorda med de äldre som förebild. Fasaderna har synliga ankarjärn och i söder finns en i putsen markerad rundbågig sydportal. På sakristians norra sida finns en inmurad runsten. Tornet har en konsollist under takfoten. Långhusets sadeltak och sakristians sadeltak, som är valmat mot norr, är belagda med skifferplattor. Tornhuven är täckt av spån. Tornets lanternin är vitmålad och tornluckorna, som nyttillverkades 1982, är svartmålade. Stuprör och fönsterbleck är av kopparplåt, varav vissa bleck består av äldre skivtäckt kopparplåt. Tornets stuprör är av vitmålad galvaniserad plåt. Huvudingången är via tornet i väster, men en ingång finns även centralt på södra sidan. Portalerna är flersprångiga och rundbågiga. Den västra dörren består av dubbla dörrar med profilerad panel i rombmönster och äldre smide. Över portalen finns en kalkstenstavla med följande inskription; 1780 UTI KONUNG GUSTAF III:S, LANDSHÖFD OCH RIDD GREF F REENSTIERNAS, BISKOPEN DOCT PET FILENII OCH PROSTEN MAG:R JON MÖRTLINGS FULLFÖLJDES OCH SLUTADES DENNA KYRKO- OCH TORNBYGGNAD 1783. Trappan, som är av granit, nygjordes 1961. Dörrarna i den södra porten nyttillverkades 1936. En dörröppning upptogs samtidigt på sakristians västra sida. Dörren är äldre och kommer enligt uppgift från Vånga gamla kyrka.

Interiör beskrivning

Långhuset är rektangulärt med äldre kalkstenshällar i mittgången och släta kalkstensplattor i bänkkvarteren och sidogångarna. Väggarna är vitputsade med en bröstning av vitlaserad furupanel. På norra sidan är en gravsten över släkten Mörner inmurad. Taket består av ett högt vitmålat trätunnvalv som avslutas nedåt av en kraftigt profilerad brun marmoreringsmålade list. Bänkinredningen är öppen i tre kvarter och tillkom vid Ture Jangviks renovering 1982. De är laserade med bruna gavlar. De bakre bänkarna är borttagna och där förvaras bl a äldre inventarier och föremål, som t ex predikstolen från 1645. Den nuvarande predikstolen är placerad på norra sidan med uppgång från sakristian. Korgen och ljudtaket är rektangulära och mycket sparsamt dekorerade. Den är tillverkad 1796 av bildhuggaren Carl Fredrik

Beurling i Norrköping. Innanfönster med sidohängd hel båge insattes 1982. Sydportalen är försedd med innerdörrar, tillkomna 1936. På norra sidan finns en dörröppning till sakristian med en tröskelsten av kalksten med profilerad. Dörrbladet kan härröra från kyrkans byggnadstid och är klätt med en brunmålade profilerad diagonalställd panel. I väster finns sedan 1971 ett glasparti med vitlaserade svängdörrar till läktarunderbyggnader och vapenhus. Läktarunderbyggnaderna har en laserad furuvägg mot kyrkorummet. Rummen under läktaren, som nås via vindfånget, inrymmer i söder väntrum och i norr WC, förråd samt sedan 1982 en spiraltrappa av stål till orgelläktaren. Från det vindfång som skapats genom läktarunderbyggnaderna finns i väster en dörr till vapenhuset.

Orgelläktaren i väster bärs upp av gråmålade kvadratiske pelare med förgyllda kannelyrer. Läktarbarriären är rak med dekormålade fyllningar. Målningarna är utförda 1806 av en målare Hultgren och föreställer Davids orkester. Orgelläktaren når man via spiraltrappan i norra läktarunderbyggnaden eller via trappor i vapenhuset. Orgelläktarens golv är täckt av textilmatta. På södra sidan finns bevarade bänkar och gradängar, medan norra sidan är försedd med lösa stolar. Orgelfasaden är ritad av arkitekt Olof Tempelman på Överintendentsämbetet och dekoren är tillverkad av bildhuggare Carl Fredrik Berurling i Norrköping. Fasaden tillhör den orgel, som tillverkades 1783 av Pehr Schiörlin. Det nuvarande verket är tillverkat 1971 av Troels Krohn.

Koret ligger på samma nivå som långhuset och med samma utformning och ytskikt som långhuset. Golvet är täckt med grovt huggna kalkstenshällar. I öster finns spår efter två igenmurade korfönster. Utmed norra och södra väggen finns äldre korbänkar med trägolv. Altaruppsatsen, som är mycket sparsmakad, är tillverkad 1796 av bildhuggaren Carl Fredrik Beurling i Norrköping. Sidorna pryds av smala pilastrar som bär upp en arkitrav. Altartavlan

är målad 1796 av konstnären Pehr Hörberg och framställer ”Christi nedtagning af korset”. Altaret tillhör också originalinredningen och är av trä med svartmarmorerade fyllningar med gurlanger och festonger i grisaille. Den samtida altarringen är oval och ansluter mot ytterväggen i öster. Den är gråmålad med svartmarmorerade fyllningar. Dopfunten är en gåva till kyrkan 1936 och utgörs av en medeltida italiensk marmorcuppa, med nytillverkad fot. Nummertavlorna är sengustavianska och tillhör kyrkans originalinredning. De är i det närmaste runda med förgylld ram. På södra och norra väggarna är två medeltida altarskåp placerade, från Rystads gamla kyrka samt från den rivna kyrkan i Näsby.

Sakristian är belägen på kyrkans norra sida med en rundbågig ingång från långhusets östra del. Golvet är beläget två steg högre än kyrkorummets golv. Tröskelstenen utgörs av en profilerad kalksten. Trägolvet, som nyinlades 1982, är lackat. Väggarna är vitputsade och det plana trätaket är vitmålat. I norr och öster finns fönsteröppningar med järngaller. På västra sidan upptogs en utgång 1936 med samtida innerdörr. På östra och västra väggen finns inbyggda skåp med luckor, som sannolikt härrör från 1700-talet. I sydvästra hörnet finns en trappa till predikstolen. Trappan omgjordes 1982, medan dörren sannolikt är den ursprungliga. På den östra väggen är en medeltida piscina sekundärt placerad vid sakristians altare.

Vapenhuset är beläget i tornets bottenvåning. Golvet är täckt av kalkstenshällar. Väggarna är vitputsade och det plana trätaket vitmålat. I söder och norr finns fönsteröppningar som saknar innanfönster. Huvudingångens portar har på insidan en brunmålad plankstomme med äldre smidesbeslag. På norra sidan finns en trätrappa till tornets övre våningar. Räcket, som senare är skivklätt, har ett dekorativt hjärtformat mönster. Under trappan finns el-central. I vapenhuset står foten och sockeln till en medeltida dopfunt.

Tornets övre våningar nås via en trappa på vapenhusets norra sida. Golvet på tornets första våning består av breda obehandlade brädor. Väggarna är vitputsade. I väster finns ett oxöga och på östra väggen en rundbågig dörröppning till orgelläktaren med en äldre dörr med diagonalställd profilerad panel och äldre smide. Mot trappan till vapenhuset finns ett räcke med profilerade balusterdockor. Andra våningen når man via en lucka i golvet. Här förvaras bänkar och dörrar från 1903 års renovering samt en dörr som sannolikt suttit i bisättningskapellet. I norr och söder finns fönsteröppningar och i öster en högt sittande plåtlucka till långhusvinden. Trappan till nästa våning har sekundärt använd panel med bemalad dekor. Innanför trappstegen anses illusoriskt bemålade orgelpipor och girlanger. Däröver finns klockvåningen. Kyrkan har tre klockor; storklockan är gjuten 1779 av J Åhman i Linköping, mellanklockan är gjuten 1763 av Elias Fries i Jönköping och lillklockan, som kommer från Näsby rivna kyrka, är gjuten 1687 av Jacob Bierman i Stockholm.

Långhusvinden nås via en plåtlucka i tornets andra våning. Kyrkans takstol härrör från byggnadstiden på 1780-talet.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING

Kyrkan, kyrkogården och den sk kyrkoboden utgör tillsammans med de f d skolbyggnaderna, kommunalhuset och ålderdomshemmet ett värdefullt exempel på kyrkplatsen som socknens administrativa centrum

Kyrkogården

En kulturhistorisk bedömning av kyrkogården redovisas i separat rapport från utförd kyrkogårdsinventering.

Kyrkobyggnaden

Rystad kyrka representerar de stora kyrkobyggnader som uppfördes i slutet av 1700-talet till följd av bl a befolkningsökningen. Kyrkans exteriör med ett avvalmat sadeltak, ljusa putsade fasader, symmetriskt placerade fönsteröppningar och tornhuven med sin speciella utformning präglas av den gustavianska stilen med kvardröjande rokokodrag. Tilläggen från 1800-talet är skiffertaket och de nygotiskt spröjsade fönsterbågarna. I kyrkans södra och norra mur finns äldre murrester, som till vissa delar kan vara medeltida.

Även interiören är starkt präglad av byggnadstidens ideal med ett ljust och luftigt kyrkorum under trätunnvalv samt med västsidans fönster som ger ljus till läktaren. Inredningen är av hög konstnärlig kvalitet med altarpuppställning, altare, altarring, predikstol och nummertavlor i gustaviansk stil. Tillsammans med Pehr Hörbergs altartavla och den bevarade orgelfasaden från Per Schiörlins orgel utgör interiören ett välbevarat kyrkorum, inte minst genom läktarbarriärens omfattande målningsdekorationer. Altarets framtagna marmoreringsmålning bidrar starkt till intrycket. Inredningen har även ett stort värde ur ett regionalt perspektiv, då den är utförd av länets vid denna tid främsta hantverkare och konstnärer. Arkitekt Olof Tempelmans kyrkobyggnader har även stora arkitektoniska värden. Från de rivna medeltida kyrkorna i Näsby och Rystad finns äldre inredning och inventarier bevarade, som t ex altarskåp och predikstol. Samhörigheten med Tuna kungsgård är mycket påtaglig genom donationer av inventarier och inredning som t ex predikstol och av de överflyttade begravningsvapnen och gravhällen från det rivna Mörnerska gravkoret.

Vidare bör en rad speciella detaljer uppmärksammas, som t ex den inmurade runstenen på sakristians norra sida, de bevarade inbyggda skåpen i sakristian, sakristians profilerade tröskelsten, den ursprungliga takstolen och de sekundärt placerade målningarna i torntrappan.

Sammanfattning

- Kyrkan, kyrkogården och den f d kyrkoboden utgör tillsammans med de mycket välbevarade skolbyggnaderna och ålderdomshemmet ett värdefullt exempel på ett sockencentrum.
- Kyrkans exteriör präglas framför allt av det sena 1700-talet med de ljusa putsade fasaderna, takets utformning och den speciella tornhuvan, men även av 1800-talet med skiffertak och nygotiska fönsterbågar. Arkitekt Olof Tempelmans kyrkobyggnader har även stora arkitektoniska värden.
- Den välbevarade originalinredningen från 1700-talet, såsom altarpuppställning, altartavla, altare, altarring, nummertavlor, predikstol, orgelfasad samt läktarbarriärens målningar framställande Davids orkester har mycket stora konstnärliga och regionala värden.
- Från de medeltida kyrkorna i Rystad och Näsby, kvarstår en del inventarier, däribland altarskåp och en predikstol. Kyrkans äldre föremål visar på en lång historisk kontinuitet och samband med de nu riva kyrkorna.

Nyupptäckta sekundärt placerade målningar i torntrappan.

HÄNDELSELISTA

Förteckningen gör inga anspråk på att vara komplett. Den bygger enbart på nedan redovisade källor och kan i framtiden komma att revideras.

- 1100-1199 Nybyggnad – Kyrka av sten med okänd utformning, kvarstår murrester i nuvarande kyrkans nord- och sydmur. (ÅN)
- 1100- Nybyggnad – Torn av sten i väster. (BR)
- Senmedelt Ändring – ombyggnad, kyrkan förlängdes åt väster. (BR)
- 1250-1400 Specifika inventarier – dopfunt, s k gotländsk paradisfunt, endast skaft och fot är bevarad. (Ömd)
- 1400-1499 Valvslagning – kyrkorummet valvslogs med tegelvalv. (BR)
- 1450-1499 Specifika inventarier – altarskåp, nu på kyrkans södra vägg. (ÅN, K)
- 1580-1589 Ändring – ombyggnad, kyrkan utvidgades, kyrkorummet försågs med två skepp med pelare. (ÅN)
- 1600-1649 Nybyggnad – det Mörnerska gravkoret uppfördes på kyrkans nordsida av Otto Mörner, Tuna. (BR)
- 1645 Fast inredning – orgel eller positiv, skänkt av friherre Carl Mörner, Tuna, ersattes av ny orgel 1703. (ÅN)
- 1645 Fast inredning – Predikstol, skänkt av friherre Carl Mörner, Tuna, nu uppställd i kyrkans västparti. (ÅN, K)
- 1648 Nybyggnad – en ny klockstapel uppfördes. (SvB)
- 1667 Ändring – ombyggnad, interiör,
- 1687 Specifika inventarier – lillklockan, göts av Jacob Bierman, Stockholm, inköptes 1766 till Näsby kyrka från Rakereds kyrka och överflyttades till Rystad i samband med sammanslagningen 1780. (ÅN)
- 1703 Fast inredning, positivet från 1645 ersattes av en orgel, byggd av orgelbyggare Johan Agerwall, Söderköping. En orgelläktare uppfördes. Orgeln ersattes av en ny 1783. (ÅN, SvB)
- 1711-1715 Ändring – ombyggnad, fönsteröppningarna utvidgades, korskranket borttogs och sattes vid västra kyrkodörren, sakristian och altaret förbättrades, nya altardisken, predikstolen, orgeln m.m. målades av ”femänningsryttarhustrun” Anna i Granhammar. (RK, SvB)
- 1763 Specifika inventarier – mellanklockan göts av Elias Fries, Jönköping. (ÅN)
- 1779 Specifika inventarier – storklockan göts av J Åhman, Linköping. (ÅN)
- 1780 Sammanslagning av Rystad och Näsby socknar. (SvK)

- 1780 Rivning av Näsby medeltida kyrka. (ÅN)
- 1780-1783 Nybyggnad – Kyrka** av kalksten, gråsten och tegel med återanvändning av delar av den medeltida kyrkans nord- och sydmur. Arkitekt Olof Tempelman, Överintendentsämbetet. Byggmästare Peter Lindstrand och Måns Månsson Lindgren. Kyrkan rappades och målades av en mästare Söderberg, Linköping. (BR)
- 1783 Fast inredning – Orgel, byggd av orgelbyggare Per Schiörlin, Linköping, fasad ritad av arkitekt Olof Tempelman, Överintendentsämbetet, ornamenten snidades av bildhuggare Carl Fredrik Beurling, Norrköping. Nytt verk 1971. (BR)
- 1789 Ändring – ombyggnad, interiör, sakristians trägolv som angripits av svamp ersattes av tegelgolv. (RK)
- 1793 Ändring – ombyggnad, interiör, kyrkans trägolv som angripits av svamp ersattes av tegelgolv. (RK)
- 1796 Specifika inventarier – altartavla ”Korsnedtagningen”, målad av Pehr Hörberg med omramning tillverkad av bildhuggare Carl Fredrik Beurling, Norrköping. (BR)
- 1796 Fast inredning – Predikstol, tillverkad av bildhuggare Carl Fredrik Beurling, Norrköping. (BR)
- 1796 Invigning den 23 oktober av biskop Jacob Lindblom. (RK)
- 1800-1899 Reparation – torn- och kyrkomurarna förstärktes med dragjärn. (SvK)
- 1806 Arkitekturbunden utsmyckning – läktarbarriärens fyllningar försågs med dekormålningar av målaren Hultgren, bekostades av inspektör Sundlöf, Tuna. (RK)
- 1836 Ändring – ombyggnad, exteriör, fasadernas slätputs ersattes med spritputs med omfattningar m m i slätputs. Sannolikt tillkom även hörnlisener mm. Avfärgning med mörkare spritputs och vit slätputs. Tornets lanternin reparerades. (SvK, RK)
- 1846 Ändring – ombyggnad, exteriör, takets tegelpannor utbyttes mot skiffer. (ÅN)
- 1850 Ändring – specifika inventarier – Hörbergs altartavla från 1796 renoverades av G A Engman. (RK)
- 1850 Ändring – arkitekturbunden utsmyckning – läktarbarriärens målningar övermålades med vit färg av G A Engman. (RK)
- 1850 Ändring – ombyggnad, interiör, rötskadade stockar, bänkar och dörrspeglar ersattes. (RK)
- 1863 Teknisk installation – kakelugn i sakristian. (RK)
- 1873 Vård/underhåll, interiör, översyn av interiören. (ÅN)
- 1873 Ändring – ombyggnad, exteriör, skifferplattorna omlades med underlag av papp, dörr och fönstervalven ommurades och höjdes eventuellt något, nya fönster med nygotisk spröjsning och färgade glas. Blinduret på tornet ersattes av runda fönster. (RK, SvK)

- 1874 Ändring – ombyggnad, interiör, trägolv inlades i vapenhuset, sakristian och under bänkarna. (RK)
- 1878 Teknisk installation – värmeugnar, en väster om sydsidans ingång samt en mittemot på nordsidan. (RK, SvK)
- 1891 Ändring – fast inredning – nytt orgelverk av orgelbyggare C Elfström, Ljungby, nytt verk 1970. (SvK)
- 1903 Ändring – ombyggnad, exteriör, putslagning eller omputsning och ny avfärgning av murarna. Ny ytterdörr i sydportalen. (SvK)
- 1903 Ändring – ombyggnad, interiör, nytt golv, takvalvet och sakristians tak inkläddes med pärlspontpanel, bröstpanel utmed ytterväggarna, ny öppen bänkinredning, de gamla bänkskärmar behölls framför korbänkarna. Nya svängdörrar i inre nischerna mot vapenhus och sydingång. Ommålning av inredningen i vitt och guld, dörrarna till sakristia och vapenhus ekådrades. (SvK)
- 1903 Teknisk installation – eventuellt utbyttes en kamin. (SvK)
- 1936 Ändring – ombyggnad, exteriör, spritputsen och hörnlisener m m bortknackades och murytorna putsades med slätputs samt avfärgades i ljusgrå ton. Ommålning av snickerier, de vita fönsterbågarna målades i en mörkare ton, lanterninen målades i gröngrå ton. Lanterninens räcke omgjordes i ek. Sydportalens dörrblad försågs med ny panel. De färgade glasen i fönsterbågarna ersattes av klart glas. Korfönstren igenmurades. Torntaket omlades med nytt spån. Skiffern på taken omlades. All plåt på kyrkan och tornet ersattes av kopparplåt. Nya trappor vid ingångarna. Ny ingång upptagen på sakristians västra sida med återanvändning av en äldre dörr med nya smidda lås, som lär komma från Vånga kyrka. Arkitekt Johannes Dahl, Tranås. (SvK, SB, ÖLM)
- 1936 Ändring – ombyggnad, interiör, pärlspontpanelen togs bort från valvet. Korfönstren igenmurades. Korbänkarna försågs med dörrar. Bänkinredningen moderniserades, tre bänkrader togs bort under läktaren för att ge plats åt museirum. Svängdörrarna från 1903 utbyttes mot nya dörrar. Ny dörr till vapenhuset. Vid södra ingången nya ytter- och innerdörrar. Altarskåpet från 1400-talet restaurerades och placerades i koret. Ommålning med varma ljusgrå marmorerade färger. Väggarna kalkades i en grågul ton. Äldre färger framtagna på predikstolen och altaret, altarringen och korbänkarnas bänkskärmar målades på samma sätt som altaret. Läktarbarriärens målningar framtagna. Innerdörr till vindfång till sakristian. Isolering av långhusvinden. Arkitekt Johannes Dahl, Tranås, konservator Sven Sundbaum, Linköping. (ÖLM)
- 1936 Ändring – fast inredning, orgelverket från 1891 ombyggdes Bo Wedrup, nytt verk 1971. (SLC)
- 1936 Specifika inventarier – foten till en medeltida dopfunt påträffades vid grävning i vapenhuset. (ÖLM, ÖC 1936-10-12)
- 1936 Specifika inventarier – dopfunt, en medeltida italiensk dopfunt med marmorcuppa skänktes till kyrkan av kyrkovärden Herman Carlson, Malma. En ny fot tillverkades. (SvK, ÖC 1936-10-12)
- 1936 Teknisk installation – kaminen på korets sydsida samt i sakristians nordöstra hörn togs bort, elektrisk värme och belysning. (SvK, ÖLM)
- 1959 Förslag till restaurering, arkitekt Erik Lundberg. (ÖLM)

- 1961 Ändring – ombyggnad, exteriör, putsen knackades ner, omputsning, fasaderna tunt putsade och avfärgade med KC-färg med inblandning av glimmer. Ny takgesims på tornet och den ursprungliga gördelgesimsen återställdes. Hörnlisener. Lanterninen målades i svartgrönt. Kalkstenstrappan vid västra ingången ersattes av en ny trappa av granit. Dörrarna i västportalen flyttades in i smygen. Arkitekt Johan Thomé, Stockholm. (SvK)
- 1961 Byggnadshistorisk undersökning av murarna i samband med nedknackning av putsen. En sydportal påträffades samt målningsfragment av sekundärt använd sten i korets södra mur. En tidigare okänd runsten påträffades i kyrkans norra sakristiemur. (ÖLM)
- 1961 Ändring – ombyggnad, interiör, vapenhusets golv höjdes något. Ommålning i kyrkorummet, inredningen målades i grått, svart och guld. Arkitekt Johan Thomé, Stockholm. (SvK)
- 1970-1971 Ändring – fast inredningen, orgelverket från 1891 ersattes av ett nytt verk byggt av Troels Krohns orgelbyggeri, Fredriksborgs Orgelbyggeri. (ÅN, SvK)
- 1971-1972 Ändring – ombyggnad, interiör, läktarunderbyggnader med toalett och brudkammare. Arkitekt Bo Sundberg, arkitekt Krister Gustafsson, Nilsson Sundberg Wirén arkitektkontor AB, Linköping. (SvK)
- 1982 Ändring – ombyggnad, exteriör, murarna omputsades och avfärgades i vitt. Sockeln frilades. Omläggning av skiffertaket med ny panel och tjärpapp under. Nya tornluckor, tjärning av tornets spåntak. Lanterninen vitmålades.
- 1982 Ändring – ombyggnad, interiör, nya bänkar med ny utformning av gavlarna, sidogångar upptagna, den gamla panelen utmed ytterväggarna ersattes av laserad furupanel, trägolvet under bänkarna, som var angripet av svamp, ersattes av kalkstensgolv. Korbänkarna avkortades i öster eller flyttades fram, en ny spiraltrappa av stål monterades mellan kyrkorum och läktare. Bänkarna på läktaren ersattes av lösa stolar. Innanfönster. Ommålning av interiören. Sakristian omändrades med nytt trägolv och ny inredning och ny trappa till predikstolen. Sannolikt kopplade fönster i sakristian. Ingenjör Ture Jangvik, Linköping, konservator Sten Peterson, Linköping. (SvK, ÖLM, RK)
- 1997 Ändring – ombyggnad, exteriör, omläggning av tornhuvens spåntak med nya spån. Nya galvaniserade hängrännor och stuprör på tornet. Byggmästare Arne Ekdahl. (SvK)
- 2000 Arkeologisk undersökning – antikvarisk kontroll i samband med dränering. Murar påträffades på norra sidan. ÖLM dnr 559/00. (ÖLM)
- 2006 Kulturhistorisk inventering av kyrkan och kyrkomiljön, utförd av Östergötlands länsmuseum på uppdrag av Linköpings stift.

Förkortningar

BR – Bebyggelseregistret - kulturhistorisk bebyggelseinformation, Riksantikvarieämbetet;

www.bebyggelseregistret.raa.se

K - Kyrkan

RK – Rystad kyrka 200 år, 1783-1983.

SB – Sigfrid Bjerksen, Linköpings stifts julbok 1937.
SLC – Carlsson, Sten L., Sveriges kyrkorglar, Lund 1973.
SvK – Manuskript till Kyrkobyggnader 1760-1860, del 5, Östergötland. Sveriges Kyrkor.
Riksantikvarieämbetet.
ÅN – Nisbeth, Åke, Rystad kyrka och Näsby forna kyrka, Linköpings stifts kyrkor, 2004.
ÖC – Östgöta Correspondenten
Ömd – Ullén, Marian, Ljungstedt, Sune, Östergötlands medeltida dopfuntar,
Riksantikvarieämbetet 2003.
ÖLM – Östergötlands läns museums topografiska arkiv

BEFINTLIGA SKYDDSFORMER

Kyrkan och kyrkogården är skyddade enligt Lagen om kulturminnen 4 kap.

Rystad kyrkomiljö, K26, är utvärderad som kulturhistorisk värdefull miljö i kulturminnesprogrammet för Östergötland, utgivet av länsstyrelsen i Östergötlands län 1983.

KÄLLOR

Bebyggelseregistret - kulturhistorisk bebyggelseinformation, Riksantikvarieämbetet;
www.bebyggelseregistret.raa.se
Bjerksen, Sigfrid, Linköpings stifts julbok 1937.
Manuskript till Kyrkobyggnader 1760-1860, del 5, Östergötland. Sveriges Kyrkor.
Riksantikvarieämbetet.
Nisbeth, Åke, Rystad kyrka och Näsby forna kyrka, Linköpings stifts kyrkor, 2004.
Ridderstad, Anton, Historiskt, Geografiskt och Statistiskt lexikon öfver Östergötland, M-Ö,
Norrköping 1877.
Rystad kyrka 200 år, 1783-1983.
Sveriges Bebyggelse, Östergötlands län, del III, Uddevalla 1950
Ullén, Marian, Ljungstedt, Sune, Östergötlands medeltida dopfuntar, Riksantikvarieämbetet
2003.
Östergötland, landskapets kyrkor. Red. Ingrid Sjöström och Marian Ullén.
Forskningsprojektet Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria.
Riksantikvarieämbetet 2004.
Östergötlands läns kalender 1872.
Östergötlands läns museums arkiv

Övriga inventeringar

Sedan 2002 pågående inventering av kyrkogårdar/begravningsplatser i Östergötlands län,
utförs av Östergötlands läns museum.
Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, Grenberger Byggnadsrestaureringskontor
2004.
Prästgårdsinventeringen i Östergötlands län, utförd av Östergötlands läns museum 1978.
Skolinventeringen i Östergötlands län, utförd av Östergötlands läns museum 1978.

Kartor

Häradsekonomisk karta 1868-1877, Skruckeby
Ekonomisk karta, 1948 och 1982, blad 8F 6i Rystad